

ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ

Ганна Доманова

●

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗЕМЕЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО МАГІСТРАТУ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII-XVIII СТ.)

За доби середньовіччя на території Західної та Центральної Європи було поширене магдебурзьке право, суть його полягала у наданні містам самоуправління на корпоративних засадах. Зародження його пов'язують з німецьким Магдебургом, який здавна вважався “вільним містом”. В Україні першими цей статус здобули Володимир-Волинський (1324 р.), Львів (1352 р.), Кам'янець-Подільський (1374 р.).

Чернігово-Сіверські землі протягом XIV-XVII ст. були “яблуком розбрату” у взаєминах між Литвою, Польщею та Московщиною. На підставі Деулінського перемир'я 1618 р. цей регіон опинився у складі Речі Посполитої, уряд якої намагався перетворити Чернігово-Сіверщину у свій надійний форпост на кордоні з Московським царством. За цих умов 1623 р. король Сигізмунд III надав магдебурзьке право Чернігову, “так что о сего времени все мещане черниговские, купцы, мастеровие, шинкари, перекупщики, и какогo нибудь другого промысла люди не имеют и не должны будут никакому другому суду кроме войта и магистрата городского черниговского подсудствены и повержены быть”¹.

Королівський ревізор Ієроним Цеханович визначив територію Чернігова та передав її щойно обраному міському уряду - магістрату, який складався з голови - війта, бурмистрів та писарів. За слушним зауваженням Д. Багалія, надання ґрунтів і демаркація міського кордону, були неначе введенням у магдебурзьке право². Територія, яку отримав міський уряд, охоплювала мало не половину повіту: від Шестовиці до річки Козла, далі до Пльхова, звідти Рудкою до Жукоток, від Жукоток по Білоусу до Мохнатина, звідти до Хмельниці, через дорогу з Чернігова на Сибереж, далі Колодязники, Ржавець, Стрижень, Скриниця, Свинь, о. Стародуб, о. Пчельськ, Долгово Селище, Струга Муравейська, Здвиг, Мамча, р. Моломолка і до Шестовиці³. І. Цеханович у 1624 р. писав: “так как вблизи города Чернигова много находится земель принадлежащих людям духовного звания, о коих при

ограничений, верних сведений собрать не было возможности: - то чтобы не нанести беспокойства духовенству, из черниговского ограничения исключая 160 волок*⁷⁴. Тобто, хоча земля була відмежована по урочищах навколо міста, на цій території існували маетки духівництва, й тому вони були виділені з окружної межі. Власністю міста були тільки вільні землі, одна частина яких призначалася на оранку та сінокоси міщанам, друга на вигін для їхньої худоби, а третя - для ратуші й міського уряду. За перші дві категорії земель був визначений податок на користь короля, остання ж була звільнена від нього. Окрім того, городяни користувалися правом “в’їзду” до Слабинського лісу, де могли рубати дрова, та правом вільної риболовлі на Десні на дві милі вниз і вверх від міста. На міський уряд відводилося 36 волок: “во вечные времена на войтовство Черниговское волок 20, на бурмистров - волок 12, на писарей городових волок 4... упомянутые волокни не при особах, но при урядах вечно остаются имеют”⁷⁵. За грамотою Сигізмунда III на ратушний фільварок було відмежовано 30 волок (понад 575 га) землі, звільнених від податків. При цьому слід мати на увазі, що натовді земля сама по собі ціни майже не мала, а вартість їй надавали “піддані”, тобто залежні селяни, тому місто здобуло у власність хутори, села, млини та інші прибуткові промисли.

Одразу ж після спалаху Визвольної війни гетьман Богдан Хмельницький у листопаді 1649 р. надав Чернігову охоронний універсал, яким застеріг місцевого полковника від зазіхань на міську власність. Затверджуючи Івана Скіндера війтом, гетьман надав йому право “радити й справувати и волосчанами здавна до миста належними, то ест Слабином, Рудкою, Седневщиною и иншими, их судити, порядки винайдовати, которого мають слухати и поважати так месчане, яко и волосчане менование и до тих привелегии мають бити на складку в чом потреба...а на мискую потребу перевоз та озера и в дозор млини надаємо до миста належачие”⁷⁶. Крім того, І. Скіндер отримав два млини - Лопатинський та Застриженський, залишивши при собі свій власний - Кувечицький. Зауважимо, що війти зазвичай отримували у користування рангові землі, але траплялися випадки, коли вони одержували грошову платню, яка часом сягала 500 золотих на рік і видавалася з міських прибутків⁷⁷.

Козацькі гетьмани та полковники передали Чернігівському магістрату деяке майно та маєтності, які раніше були джерелом утримання для замку та його коменданта, а також інших урядовців. Так, у 1650 р. чернігівський полковник Мартин Небаба передав йому 5 млинів: Старобілоуський, Горілий, Рижиківський, Грицьківський та Попівський на р. Стрижень⁷⁸. Після укладення Зборівського договору, в 1650 р. магдебурзьке право Чернігову підтвердив польський король Ян Казимир⁷⁹, який звільнив чернігівців на 4 роки від всіх податків та торгових зборів. Надані пільги не були використані за умов воєнного лихоліття, а 28 січня 1654 р. чернігівці присягнули вже на вірність московському царю Олексію Михайловичу. Російський уряд, шукаючи собі надійної опори в Україні, намагався задовольнити прохання міщан. Зазначимо, що грамоти Олексія Михайловича, як й інших московських царів та російських імператорів, узаконювали з незначними змінами ту організацію, яка існувала ще за польського панування. Що ж до території, яка відводилася магістрату за царськими грамотами 1655 р., 1660 р., 1666 р., 1690 р., то вона практично залишалась незмінною.

Розглядаючи зміст гетьманських універсалів Чернігову, можна умовно

* Волока - одиниця виміру земельної площі, що дорівнювала 19,5 десятинам.

виокремити декілька груп. Особливе місце серед них посідають універсали на володіння селами, млинами, сінокосами. Хоча, як правило, магістрат одержував маєтності за привілеями, грамотами і універсалами на магдебурію, але в силу різних обставин гетьманам доводилось вносити поправки і доповнення внаслідок захоплення магістратських сіл старшиною і монастирями. Треба зазначити, що маєтності відводилися як на магістрат, прибутки з яких йшли до міської “скриньки”, так і на уряди вїйта та бурмістрів, тобто вважались ранговими.

Як відомо, між козацькою старшиною та міщанськими громадами часто-густо виникали непорозуміння. Часом старшина захоплювала магістратських селян, спокушала перспективою певних вигод і виводила з-під юрисдикції магістрату. Крім того, старшина іноді захоплювала цілі поселення, задаючи значної шкоди магістратському господарству. Тому магістрат мусив звертатися до гетьманської або царської влади й клопотатися, аби йому повернули захоплені поселення, землі, млини.

У 1663 р. гетьман І. Брюховецький, підтверджуючи грамоти та універсали своїх попередників на права та привілеї міщанам Чернігова, зазначив, “аби так перевоз Черниговский, яко озер, хуторов, млинов, шинков и иных меских доходов спокойно без жодной перешкоди заживали”¹⁰. В універсалі, адресованому чернігівському полковнику, І. Брюховецький наказав, аби той “месчанам в провентах их не перешкоджава а в щем озеро Пчельск здавна до міста належачое яко их власное, аби в волоки войтовские не втручались”. На “видатки ратушні” було надано млин Погорілий на р. Білоусі “стоячий камені и ступи в собі маючий, прето приказуем так пан полковник и атаман черниговский яко и ревизори войсковие за указом сего листу нашего в держании того млина от нас на расходи ратушние наданого жодной перешкоди и трудности не чинили и чинить не важились под войсковим каранем”¹¹.

Місто мало землі, сіножаті, ліси, але склад цих “пожитків” не залишався незмінним. Так, у 1669 р. гетьман Д. Многогрішний у своєму листі на ім’я наказного полковника чернігівського пропонує спонукати любецького сотника С. Унучка (Посудевського), аби той не притягував під свій контроль любецьких міщан ради “пожитку”. Разом з тим гетьман наказав вїйту чернігівському “любецкими месчанами владеть и всякое послушенство щоб отдавали, усматривая чрез несчастливие часы ущербок черниговскому вїйту и всему майстрату з бурмістрами из месчанами”¹². У цьому випадку показове не стільки втручання в міські справи сотника, скільки те, що Любеч було надано в “послушенство” як маєтність з посполитими іншому місту.

У червні 1672 р. гетьман І.Самойлович, у свою чергу, підтвердив усі права й привілеї міста. У його універсалі уперше згадуються села, які були надані Чернігівському магістрату: “А хотячи за такое верное служение и радение отческою своею милостию уконтетовати, все права и привилеи од королей полских на добра то ест на село Петрушин, на озера меские земли волок за 30, так же на млин - один на реце Белоусе Погорелий, другий, зась на реце Стрижне Василя Ялоцкого райци черниговского, стоячие на перевоз на реце Десне, ратушови Черниговскому для расходов меских надани, так теж на войтовство Черниговское, земли пашенное волок 20, до того села три, одно Свинь, другое Киселовка, трете Березанка, зо всеми принадлежностями, то ест з полями, сеножатыми и озеро Пчелск на бурмістров, зась также земли пашенной волок 12 и село Хмельница”¹³.

У вересні 1687 р. гетьман І. Мазепа на прохання чернігівського війта застеріг чернігівського полковника, полкову старшину, сотників і отаманів, аби вони не чинили перешкод магістрату. Копію цього універсалу міщани вважали за необхідне подати до Малоросійського приказу для закріплення за містом права на самоврядування царською грамотою. Згідно з Коломацькими статтями 1687 р. “кому гетман и старшина за услуги дадут мельницу или деревню или кто у кого купит и универсалы свои на то дадут и великим Государям их Царскому пресветлому величеству на то они бить челом учнут о их государевою жалованою грамотою в подтверждение того, чтоб великие Государи пожаловали их на те маестности свои милостивые жалованные грамоты дать повелели”¹⁴. Грамота царів Івана та Петра Олексійовичів 1690 р. була надана чернігівським міщанам після ретельного вивчення наявних документів і з’ясування багатьох питань у Малоросійському приказі. Варто зазначити, що, на відміну від інших міст Лівобережної України, Чернігів більше не звертався до царського уряду за підтвердженням своїх прав на самоврядування. Так Чернігівський магістрат став власником с. Петрушина разом з двома млинами - Погорілим та Ялоцьким, перевозом на Десні та озерами. За війтом закріплювалися села Свинь, Березанка та Киселівка, за бурмистрами - село Хмельниця.

Втім, козацька старшина не завжди зважала на царські грамоти та гетьманські універсали. Так, у 1693 р. І. Мазепі довелося розглядати ще одну справу за позовом Чернігівського магістрату. Йшлося про використання млина “сливучого Яхимовского под Чернигом на реце Белоусе стоячого части войсковое розмерових пожитков”¹⁵. Війт Й. Євлевич у своїй скарзі гетьману І. Мазепі пояснив, що його попередники “за бувших гетманов антecessоров наших оттоль уживали”, а потім удова Отроховичева випросила собі гетьманський універсал на всі пожитки з того млина. Гетьман наказав на місці провести “розиск” з цього приводу, який виявив, що раніше “пожитки частей войскових арендовим способом отберано до ратушу черниговского”, а пізніше частина військова надана на уряд війтівства чернігівського, а не на особу війта, отож вдові Отроховичевій не могло бути призначено усієї суми розмірових пожитків. З огляду на з’ясовані умови попереднього використання млина, гетьман І. Мазепа змінив попереднє надання в тім розумінні, що удова Отроховичева надалі має отримувати тільки половину прибутку з млина, а другу половину належить повернути на уряд війтівський¹⁶. Отже, цим універсалом І. Мазепа рішуче відокремив рангові війтівські пожитки від пожитків на особу війта, що пізніше могли переходити на його спадкоємців.

У 1697 р. магістрат судився в Генеральному суді за млин Погорілий з військовим товаришем І. Молявкою. Від Й. Євлевича, війта чернігівського, 2 листопада того ж таки року гетьману І. Мазепі був поданий “Декрет на млин Погореловский против Молявки”, в якому зазначалося, що “он Молявка помененого войта и увес маестрат нетолко словами ущимливими публичне вейсовал, але и злодейством всех особ урядових Черниговских спотворил в той цел; же якоби все приходи з млинов, з сел, з порому, з вагового, з померного, з стану рыбное ловле з давна месту для подпори наданих, городови належачие, не на общий пожиток городовий оборочають, але войт з бурмистрами й рацами тие все приходи на свой приватний расход межи собою мимо ведомост менших посполитих людей ташлюют и грошми делятся, а побори якобы з убогих людей на расход меский выбирают; также и отое иж он Молявка млин Грицков називаемий Погорелий на реце Белоусе стоячий... по смерти небощика войта

черниговського Григорія Яхимовича, мимо близькості всего маєстрату Черниговського за золотих шесть сот купивши, многие пакости не только дозорцам в том млине меском чинит¹⁷. Справа закінчилася на користь маєстрату. У 1698 р. І. Мазепа знову надав місту універсал, підтверджуючи за ним усі права, а також застеріг колишнього чернігівського полковника Якова Лизогуба, аби той не привертав до свого послушення людей, які перебували під юрисдикцією маєстрату¹⁸.

У 1709 р. гетьман І. Скоропадський підтвердив права Чернігова на землі та угіддя і додав “до ласки “ ще одне село - Суличівку та “слідовавший в гетманский скарб доход с питий - “покуховное” в ратушном селе Петрушине не только с посполитых, но и козаков, не подлежащих, собственно, ведению ратуши¹⁹. Однак Суличівка не могла надовго залишатися за маєстратом, бо це було спадкове володіння шляхтичів Добронизьких ще з часів польського панування. Іншим універсалом того ж таки року І. Скоропадський підтвердив надання двох сіножатей: “А поневаж по разсмотрению Пана Полковника Черниговского сеножати две одна Мезапетина а другая Утвишенская для уставичного наездов ратуши отбуваня захованы zostaly, теди и мы Гетман тые сеножати абы до Ратуша Черниговского належалы мети хочем, варуючи того, пилно, абы ниhto як з войскових, так из посполитых людей в кошеню травы на общую ратуша Черниговского потребу не важился чиниты жадной перешкоды²⁰.

Загалом І. Скоропадський надав Чернігову цілу низку універсалів. Гетьман підтвердив усі права і повноваження маєстрату й наказав не чинити йому ніяких перешкод у селах Петрушині, Свині, Березанці, Киселівці та Хмельниці. У 1718 р. в Чернігові сталася велика пожежа, відтак, аби міщани остаточно не зубожіли, гетьман видав універсал, в якому зазначив: “абы впред особы духовние и свецкие особливо Превелебние отцове Архимандрити Елецкий и свято Троецкий, Илленский Черниговский, також законники катедри тамошней, и некто отнюдь таких людей, которые помощь ратушеви чинити должни, протекцією своєю неокривали²¹. Річ у тім, що Чернігівські монастирі мали, великі маєтки, ліси, сіножаті й були небаїдуужі до міської землі.

Нормальні умови діяльності маєстрату були пов'язані з фінансовими справами. Зберігся датований 1728 р. вексель, або “Заемная росписка Магистрата”, в якому йдеться про позику грошей та оренду міських озер. “Мы ниже именованние чинимо ведомо сим нашим церекрафом кому того ведати будет потреба, иж у ясне в Богу Преосвщеннейшаго Иродиона Жураховского Епископа Черниговского и Новгородка Северского, взяли в позику денег двести рублей, а в интересе до отдачи оних должних денег уступили Его Преосвещенству всех ратушних озер, а понеже оние денги нами в позику взятие не наprivатние домовие нашы, но на самые нужние гражданские потребности на проезд в Москву до Его Императорского все пресветлейшого величества просити нашим потвердительной грамоти²². Повернути двісті рублів маєстрат мав у 1735 р., однак у цьому році був підписаний вїтом чернігівським з бурмистрами і наданий отцю Феофілу Савичу, наміснику кафедральному з братією, контракт на вісім років. Згідно з ним усі міські озера, включаючи і озеро Стара Десна, передавались в оренду кафедрі за 200 рублів²³. Після закінчення строку, у 1743 р. знову був підписаний контракт на 10 років: “во владении ратуши Черниговской рыбные ловли лежащие в границах к городу Чернигову, а именно: Пчельск, Звираж, Пешаное, Старая Десна, Галин, Глушец, Кривое, Печище, Коли, Булницкое, Пухов, Грузкое, Тихое, Гостиш

- вишний, нижний, Торчины, Стрижень, Циганово, два Гулаки з Десенкою заведомом и позволением господина нашего посвященного Амросия епископа Черниговского и Северного Новгородца...в откуп до Катедрі Черниговской за 250 рублей впредь на 10 год”²⁴. У 1763 р. ці озера були перезаставлені ще на 7 років тій же кафедрі Чернігівській, але вже за 770 рублів “для расплатки долгових денег на магистрат бывших в откуп”²⁵.

Протягом 30-х рр. XVIII ст. урядовці магістрату неодноразово звертались до Правління гетьманського уряду з проханням надати їм конфірмаційні грамоти на основі гетьманських універсалів та царських грамот попередніх років. Так, у 1734 р. з Генеральної Військової Канцелярії чернігівському війту Й. Тітовичу був наданий універсал на володіння с. Петрушином, млинами Погорілим та Ялоцьким, рибними ловлями, сіножатями, перевозом на р. Десні, 30 волоками орної землі. На вийтівство залишилися ті ж 20 волок землі, села Свинь, Киселівка, Березанка з усіма угіддями, а на бурмистрів - село Хмельниця, озеро Пчельськ та 12 волок землі. Полковнику чернігівському та старшині було наказано не втручатися у справи міські²⁶. Подібні документи надавались також у 1741 та 1746 рр. Міські урядовці скаржилися, що “многие грунты з жалованых на оную ратушу Черниговскую, старшину магистратовую сёл и других угодий в разные владения неведомо почему поотходили”, і тому особливу увагу звертали на універсал Б. Хмельницького “о бытии оному магистрату Черниговскому в ведомстве Войсковой Генеральной Канцелярии, а о неимении Полковнику Черниговскому и Полковой тамошней канцелярии к оному магистрату так в судах и до справ яко и в прочем никакого дела не имели...не чинили затруднения”²⁷. У 1746 р. Чернігівський магістрат перейшов у відання Генеральної Військової Канцелярії. Можливо завдяки цьому, бунчуковому товаришу К. Лизогубу було відмовлено у володінні Ялоцьким млином, який залишився поки що за магістратом²⁸. Козацька старшина була дуже наполеглива в своїх бажаннях, тому не дивно, що пізніше, у 1764 р., К. Лизогуб зміг виграти справу, і цей млин знову перейшов до родини Лизогубів. Взагалі, до них перейшло чимало маєтностей, які колись належали магістрату: млини Старобілоуський, Лопатинський, які надані були на уряд чернігівський ще М. Небабою в 1649 р., село Слабин, пожалуване Б. Хмельницьким.

За даними Генерального слідства про маєтності 1729 - 1730 рр, у власності Чернігівського магістрату перебували: “В сотне Ройской - село Петрушин - 55 дворов; в сотне Белоуской - с. Хмельница - 25 дворов, деревня Березанка - 8 дворов, деревня Свинь - 12, деревня Кислювка - 1, деревня Погорелки - 2 и того 103 двора. Из оних маєтностей: с. Петрушином владеет Черниговская ратуш; с. Хмельницею, и деревнею Погорелками владеют черниговской ратуши бурмистры; а деревнями Березанкою, Свиню и Кислювкою владеет, на уряд свой, войт черниговский, по жалованным грамотам и по гетманским универсалам”²⁹. За даними податкових реєстрів або “расположений” по збиранню консистентського податку 1753 р., у магістратських селах були володіння і козацької старшини, і спадкоємців магістратських урядовців. Так, села Свинь і Киселівка опинилися у власності війта К. Каневського та писаря чернігівського полкового І. Ярошевича. У селі Хмельниця, володінні бурмистрів, виявилась власність вдови війта К. Каневського³⁰.

Цікаві відомості про стан міського господарства містять матеріали Генерального опису Лівобережної України 1765-1769 рр. У листопаді 1765 р. Полкова ревізійна комісія зажадала від магістрату упорядкування опису міста

та “присылки имеющихся в оном Магистрате на все принадлежащие земли и угодия, деревни и на них принадлежности - грамот, универсалов и крепостей, яко о городе, о цехах - привилегии”³¹. 29 травня 1766 р. до ревізійної комісії надійшов опис Чернігова, який складався з 10 пунктів. У третьому пункті, зокрема, читаємо: “Магистрат Черниговский в ведении своём имеет: здешное мещанство, цехи и протчих подсудственных, на Магистратской земле жителствующих, да особливо того посполитих полку Черниговского сотни Роиской, в селе Петрушине, по Высокомонаршим грамотам Магистрату жалованом, жителствующих подданих Магистратских, с принадлежащими до того села угодии, да статти Магистрату по тем же Высочайшим грамотам и Королевским привилегиям утверждение яко-то: перевоз на реке Десне, при Чернигове находящийся, прозываемый Меский; на реке Белоусе мелницу о двох колах мучних и двох ступних, с футором при том имеющимся Магистратским, и рошею;... рибные ловли, то есть озёра, а именно: Старая Десна, выше перевоза Меского, два Торчини - вишний и нижний, Бузовая, Старая Десна, за прорвою, между бывшим в неналежном владении Комендантов футором и Магистратскою сеножатою имеющаяся, Галин, Глушец, Либець, Кривое, Печище, Коли, Булницкое, Пухов, Грузкая, Тихое, Гостиш - вишний и нижний, Стрижень, Циганово, два Гулаки з Десенкою и Спаское, да внов засипное озеро на реке Десне, против Меского перевоза, прозываемое Грузкая”³². Практично всі озера, про які йшлося в опису, були закладені до 1770 р. На ранг війта було відведено села Березанка та Свинь з підданими, землями, сіножатами, однак з таким застереженням: “по завладению тех угодий разночинцами, весьма в малой части теми же подданими владеемыми, и с рибными ловлями, от шести до осми рублей в годовом откупе обретающимися”. У Киселівці взагалі згадується один “двір пустий”, на який має право війт. Зазначено і те, що “деревнею Киселювкою с угодии - вдова Атаманша Сотенная Городницкая Иванова Ярошевичева и живущие тамо козаки и прочие овладели, и нине владеют”³³. На ранг бурмистрів було надано село Хмельниця з підданими, угіддями та чотирма сіножатами. Зверталась увага на те, що “положение свое имеющие угодия, в том числе и озера, и определение волоки земли, так до скринки меской, яко на войта урядников, и мелници - на чин войтовства и мещанам надание, - оным Магистратом и войтом с урядники, по неналежному овладению оних разными чинами и козаками - не владеются; да и протчие все пахотные земле, сennie покосы и другия угодия, состоящие в ограничении городовом, едва не все владеемы суть разными чинами и козаками; а кто именно чем в том городовом ограничении, и как давно, и почему завладел - о том показания учинит без исследования, за множество овладевших теми добрами, а впротчем по неимению в Магистрате видов, за измертвием старожилон и за погорением в бывшие в Чернигове 1718 и 1750 годов пожари, всех Магистратских старинних дел, невозможно”³⁴.

У 1766 - 1767 рр. з сотенних канцелярій до Полкової ревізійної комісії надійшли статистичні відомості про магістратські села³⁵. У Петрушині, зокрема, частина земель та дворів належала полковнику чернігівському Петру Милорадовичу, хорунжому сотні Роїської та “асаулу” артилерії полкової чернігівської. Відтак, магістрату належало “посполитих крестьянских дворов 69, бездворных хат 7; оних людей мужского пола от 1 до 15 лет - 112, от 15 до 60 лет - 139, престорелих и к работе не пригодных - 6 человек; женского пола от 1 до 15 лет - 82, от 15 до 60 - 125, престарелих и к работе не пригодных - 7 человек; земли же пахатной в трех змених на 440 четверток в которых примерно длины 58 верст и 240 сажень”. В селі було ще понад 40 дворів, в яких мешкали козаки.

За такою ж схемою схарактеризовано й інші населені пункти. У селі Березанці, що за 11 верств від Чернігова, мешкали козаки - 19 дворів, посполиті - 7 дворів. Власником цього села тоді був війт Нікіфор Шарий. У селі Свинь, що у 18 верстах від Чернігова, налічувалось 18 козацьких дворів, кількість посполитих дворів не вказана. У селі Хмельниця, що за 30 верств від Чернігова, козацьких дворів - 17, посполитих - 15³⁶.

У 1767 р. за наказом імператриці Єкатерини II відбувались вибори до Законодавчої комісії, покликаної упорядкувати новий кодекс законів імперії. До її складу мали увійти представники усіх верств населення, крім селян-кріпаків. Міщани також отримали право обирати своїх депутатів і надавати їм “накази”. Чернігівці клопоталися про усунення зловживань, повернення земель з приватної власності до магістрату, відновлення старих меж міста. “Небезнужно что город Чернигов до тех времён во множестве граждан и лучшим довольстве прибывал, поколь жалованные оному высочайшия грамоты и привилегии оставались без нарушения”³⁷.

У 1782 р. Лівобережну Україну інкорпоровано до складу Російської імперії. У 1785 р. тут було запроваджено Міське положення. 21 квітня 1785 р. Чернігову було “пожаловано Всевысочайшею грамотою Городовое Положение и право, по силе которого и все те имения и оброчные с них доходы отданы, какие он до открытия Черниговского Наместничества имел”³⁸. Замість Чернігівського магістрату була створена Чернігівська міська дума, яка мала перейняти на себе всі його повноваження та земельні володіння. 23 грудня 1785 р., “по указу Ея императорского величества городская Черниговская дума слушала указ из Черниговского наместнического правления от 22 числа сего года декабря под №36422 = по доношению сей городской думы для знания что от оною правления сообщено в казенною палату да благоволить все принадлежащие городу Чернигову имения и доходы в немедленном времени отдать в ведомство городской думы и с прочими указаниями тот указ сообщить к прочим содержать в целости”³⁹. Таким чином у 1786 р. за розпорядженням генерал - губернатора, Чернігівській міській думі були передані сіножаті, які належали перш за все на чин війта, бурмистрів та писаря міського магістрату, розміщені поблизу сіл Количівка, Яновка та Онисів. Передані були й магістратські маєтності в місті та поза ним, але посполиті в селах були залишені до 1789 р. у відомстві казни⁴⁰. До міської думи перейшли села Свинь, Березанка, Хмельниця, Погорілки та Петрушин, “криме мельниц и отдаточних пахатних и дворових земель, сенокосов, лесов, следующее число мужского пола душ крестьян:

1. В Чернигове 5 душ
2. В селе Петрушине 343
3. В деревне Свине 64
4. В селе Березанке 43
5. В селе Хмельнице 103

Со всех сих крестьян велено, во место прежних работ, Городской думе собирать оброчные доходы”⁴¹.

У 1785 р. міській думі також був переданий контракт на оренду 24 озер, “вступивших в казенное ведомство с владения Черниговского магистрата” Це озера “Старая Десна, - выше перевоза меского, два Торчина – вишний и нижний, Бузовая, Старая Десна за Прорвою между хуторами Магистратским,

Задесенским и сеножатою магистратскою, Галин, Глушец, Либеда, Кривое, Печище, Коли, Буяницкое, Пухово, Грузкое, Тихое, Гостиш, нижний и вишний Стрижни, Циганка, два Гулака, за Десенкою и Спаское³⁴². Озера, які раніше були надані на чин війта або іншим урядовцям магистрату, також перейшли до думи - Пчельськ, Тростянець, Свинь, Стародуб, Жертки, Плоское, Долломаха та Плетні.

Загалом же, хоча в 1623 р. Чернігівський магистрат одержав значні земельні пожалування, зберегти їх за собою впродовж другої половини XVII - XVIII ст. він не спромігся. Так або інакше, значну їх частину прибрали до рук представники козацької старшини та міщанської верхівки.

Джерела та література:

- 1 Центральний державний історичний архів України в Києві (далі - ІЦДАК). - Ф. 1673. - Оп. 2 - Спр. 133 - Арк. 2.
- 2 Багалій Д. Магдебурзьке право на Україні // Розвідки про міста і міщанство на Україні - Руси XV- XVII в. - Львів, 1904. - С. 394.
- 3 Очерк г. Чернигова. 907 - 1907. - Чернигов, 1908. - С.26.
- 4 Историко-статистическое описание Черниговской епархии. - Чернигов, 1874. - Кн. 5. - С. 156.
- 5 Багалій Д. Назв. праця. - С. 394.
- 6 Чернигову 1300 лет: Сборник документов и материалов. - К., 1990. - С. 36-38.
- 7 Дядиченко В. Нариси суспільно - політичного устрою Лівобережної України кінця XVII - початку XVIII ст. - К., 1959. - С. 290.
- 8 Чернигову 1300 лет ... - С. 290.
- 9 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 50660 (Лаз. 6 з). - Арк. 2-5.
- 10 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 54484. - Арк. 90.
- 11 Там само. - Арк. 91.
- 12 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 54484. - Арк. 92.
- 13 Василенко Н. П. Генеральное следствие о маестностях Черниговского полка 1729 - 1730 гг. - Чернигов, 1892. - С. 363.
- 14 Швидько Г. З історії міського самоврядування Чернігова у другій половині XVII ст. // Чернігівська старовина: Збірник наукових праць. - Чернігів, 1992. - С. 86.
- 15 Шамрай Г. Чернігівські ратушні скарги // Історично - географічний збірник. - Т. 1. - К, 1927. - С. 50.
- 16 Там само. - С. 51.
- 17 Рукописи Черниговской Городской думы // Труды Черниговского предварительного комитета по устройству XVI-го археологического съезда в городе Чернигове. - Чернигов, 1908. - С. 77.
- 18 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 54484. - Арк. 95.
- 19 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 54484. - Арк. 97-98.
- 20 Рукописи Черниговской Городской думы... - С. 88.
- 21 Там само. - С.91.
- 22 Там само. - С.98.
- 23 Там само. - С.99.
- 24 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 1. - Спр. 58268. - Арк. 6.
- 25 Описи Чернігова 60-х років XVIII ст. / Підготовка до друку О. Коваленка та І. Петrenchенко // Сіверянський літопис. - 1997. - № 4. - С. 172.
- 26 Інститут рукопису НБУ. - Ф. 204. - Спр. 35. - Арк. 1 -3.
- 27 Там само. - Арк. 5-8.
- 28 Рукописи Черниговской Городской думы - С. 100.
- 29 Василенко Н. П. Назв. праця. - С. 184.
- 30 ІЦДАК. - Ф. 51. - Оп. 3. - Спр. 11461.- Арк. 625.
- 31 Об архиве Черниговского магистрата. О ревизионной комиссии. Описание Чернигова 1765 - 1766 гг. // Черниговские губернские ведомости. - 1852. - № 45. - С. 503.
- 32 Описи Чернігова 60-х років - С. 169.
- 33 Там само. - С. 172.
- 34 Там само.
- 35 ІЦДАК - Ф. 57. - Оп. 1. - Спр. 1 - 9. - Арк. 889.
- 36 ІЦДАК - Ф. 57. - Оп. 1. - Спр. 2, 3.
- 37 Авсеенко В. Малороссия в 1767 г. Эпизод из истории XVIII столетия. По неизданным источникам. - К., 1864. - С. 60.

- 38 Шафонский А. Черниговского наместничества топографическое описание. - К., 1851. - С. 252-253.
- 39 Державний архів Чернігівської області. - Ф. 205. - Оп. 1. - Спр. 1. - Арк. 11.
- 40 Хижняков В. Черниговская старина (1765-1810 гг.) // Земский сборник Черниговской губернии. - 1899. - № 71. - С. 77-78.
- 41 Шафонский А. Назв. праця. - С. 252 - 253.
- 42 Хижняков В. Назв. праця. - С. 79.

